

Jasenska Kranjčević. Zanemarena baština: prostorne strukture sela u Hrvatskoj. Zagreb: Srednja Europa, 2018., 202 str.

Prikaz knjige

Kada sam čuo da je objavljena ova knjiga, a znajući kojom se temom autorica bavi (planiranje naselja u ruralnim prostorima u Hrvatskoj), odmah me zaintrigirao naslov i to prva riječ u naslovu – *zanemarena*, jer sam se osobno čitav radni vijek bavio baštinom, u velikoj mjeri i onom zanemarenom. Ruralna baština je doista zapostavljena, ne vrednovana, neafirmirana, prešućivana, od nekih neprepoznata, a od nekih nepravedno potisnuta, jednom riječju – *zanemarena*!

Tema planiranja u ruralnom prostoru Hrvatske stručnoj je javnosti malo poznata. U literaturi je prisutna sporadično tako da je ova knjiga prva sinteza u kojoj se sistematski i kronološki prezentira dotična tema. Pisana je vrlo razumljivo, makar je nastala na temelju autoričine doktorske disertacije.

Knjiga je podijeljena u devet poglavlja, a ovdje ću se posebno osvrnuti na ona koja se odnose na reguliranje sela u Hrvatskoj u sljedećim razdobljima (poglavljja 3 – 7): Od 18. do sredine 19. stoljeća.; Od sredine 19. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata; Između dva svjetska rata; U vrijeme Drugoga svjetskog rata; Nakon Drugoga svjetskog rata.

U posljednjem poglavlju autorica donosi biografije stručnjaka koji su bili angažirani na očuvanju arhitektonske baštine sela, projektiranju kuća ili regulaciji sela, njih čak sedamdeset i devet, što smatram dragocjenim.

U knjizi se obrađuje razdoblje posljednjih 250 godina, iako na tlu Hrvatske postoji tradicija planiranja u ruralnom prostoru jadranskoga areala još od antike (centurijacije u Istri, zadarskom zaleđu, Starigradskom polju na Hvaru i drugdje), kao i u srednjem vijeku. Provalom Osmanlija te su aktivnosti bile prekinute da bi se planiranja nastavila nakon oslobođenja i tema su ove knjige.

U prvom razdoblju, od 18. do sredine 19. stoljeća, najznačajnija planska aktivnost odvija se u Slavoniji, području netom oslobođenom od Osmanlija. U tom je razdoblju planski izgrađeno nekoliko desetaka naselja, o čemu je jako malo sačuvane dokumentacije. Autorica obrađuje i planirana naselja u Gorskom kotaru (Mrkopalj, Josipdol i dr.) koja su izgrađena uz nove prometnice Lujzijanu i Jozefinu.

U drugom razdoblju, od sredine 19. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata, nastavlja se planska izgradnja sela u Slavoniji u malo izmijenjenim (modernijim) uvjetima. Poticaj izgradnje novih i reguliranju postojećih naselja daju eksploatacija šuma, melioracije, trgovina poljoprivrednim proizvodima i počeci prehrambene industrije. U to se vrijeme prvi put ustrojavaju tijela državne uprave za graditeljstvo i prostorno planiranje te se donosi zakonska regulativa. Referentni primjeri su naselja Belišće, Krndija i Ferdinandovac.

U ovom razdoblju javlja se novi tip organizacije naselja vezanih uz poljoprivrednu proizvodnju i šumarstvo – proizvodno-stambene cjeline, tzv. pustare. Najznačajnije su

one beljske, s Kneževom kao središnjim upravnim naseljem, od čega ih je petnaestak i danas relativno dobro sačuvano.

Krajem razdoblja i poslije, između dva svjetska rata, povodi planiranju i izgradnji novih naselja bile su prirodne katastrofe kao što su poplave, klizišta i požari. Odabrani primjer je izgradnja Novoga Sela Okičkog. Naime, u lipnju 1911. godine nakon trodnevne kiše došlo je do klizanja tla pri čemu je nestalo selo Popov Do od 180 stanovnika, a novo selo planirano je i izgrađeno na drugoj lokaciji.

U trećem razdoblju, u razdoblju između dva svjetska rata, planerske aktivnosti u ruralnom prostoru odvijaju se u ozračju promjena u regulaciji koje se obilježili agrarna reforma, kolonizacija, promjena državnoga okvira itd. Tada se prvi put arhitektonska struka značajnije uključuje u procese planiranja kroz institucije i udruženja kao što su Škola narodnoga zdravlja, Higijenski zavod, grupa "Zemlja" (promiče socijalne teme), a uključuje se i Hrvatska seljačka stranka.

U tom razdoblju imamo obnovu nekoliko sela stradalih u požaru kao što su Donji Kraljevec u Međimurju, Brezovac Žumberački i Kolarec kod Križevca. Zanimljiva je i inicijativa Primorske banovine iz 1936. godine da se zbog loših ekonomskih, higijenskih i prometnih uvjeta umjesto sela Kolan na otoku Pagu izgradi novo selo Mandre. Plan je izrađen tik uoči Drugoga svjetskog rata pa je realizacija odgođena te je započela tek devedesetih godina, ali po ondašnjoj regulatornoj osnovi. Spomenut ćemo i važan projekt asanacije turopoljskoga sela Mraclin koji su proveli Škola narodnog zdravlja i Higijenski zavod.

Na području pod talijanskom okupacijom realizirano je nekoliko naselja koja su isplanirali talijanski arhitekti, kao što su ribarsko selo Ublj na Lastovu i rudarsko naselje Raša u Istri.

U tom razdoblju javlja se i znanstveni interes za temu planiranja u ruralnom prostoru što ilustrira disertacija Marka Vidakovića na temu regulacije (tada sela) Đurđevca.

U četvrtom razdoblju, za vrijeme Drugoga svjetskog rata, vlasti NDH, potaknute stradanjima sela, pokazuju inicijativu za obnovu. U tu je svrhu Ministarstvo skrbi za postradale krajeve raspisalo javni natječaj za izradu idejnoga nacrtu seljačkoga gospodarstva i naselja. Natječajem su se tražila dva tipa seljačkoga gospodarstva i sedam regionalnih tipova kuća. Dokumentacija natječaja nije sačuvana osim nagrađenih radova koji su objavljeni u dnevnom tisku. U ovom je razdoblju ostvaren jedino projekt naselja Turopolje.

Paralelno s državnim inicijativama, djeluju i arhitekti u NOB-u. Pri ZAVNOH-u se osnivaju Odjel za tehničke radove i Odbor za obnovu naselja. Odjel je organizirao Urbanistički seminar na temu obnove porušenih naselja na kojem su sudjelovali i arhitekti Seissel, Boltar, Pervan i Ostrogović.

U petom razdoblju, nakon Drugoga svjetskog rata, najviše se toga htjelo i započelo, ali malo ostvarilo. Baratalo se tada brojkom od 290 porušenih naselja i oko 70 000 kuća koje je trebalo obnoviti, što je bio veliki teret za opustošenu zemlju. Za obnovu sela zaduženo je bilo Ministarstvo građevina odnosno njegov Arhitektonski odjel no u kratkom vremenu dolazi do decentralizacije i posao preuzimaju niže razine. Spomenut

ću za primjer Zemaljski građevno-projektni zavod u Zagrebu, osnovan u rujnu 1946. godine, u kojem su bili okupljeni vodeći hrvatski arhitekti toga vremena (M. Kauzlarić, S. Gomboš, Z. Stržič, J. Seissel, V. Potočnjak, F. Floršec, Z. Neuman, V. Kauzlarić, H. Bauer, L. Horvat, B. Bonn, A. Ulrich, B. Petrović, S. Planić, V. Juranović, I. Richman), a na čelu kojega je bio B. Tučkorić. Teoretskih rasprava u tom je periodu bilo malo jer su stručnjaci bili zaokupljeni konkretnim zadacima.

Ogledni primjeri obnove sela u Dalmaciji trebali su biti Bilice (kod Šibenika) za oko 160 i Gradac (kod Makarske) za oko 250 domaćinstava sa svim pratećim sadržajima. Na kraju je u Bilicama realizirano svega 5 – 6, a u Gradcu 2 – 3 domaćinstva. U Središnjoj Hrvatskoj regulacijski planovi su izrađeni za Divoselo (Lika), Vlahović (Banija), Vojnić i Tušilović, od čega je realizirano tek ponešto, a na području Gorskoga kotara za Crni Lug, Brod na Kupi, Lokve, Mrzlu Vodnicu itd. Unatoč silnom entuzijazmu za obnovu, malo je toga bilo realizirano jer nije bilo materijalnoga utemeljenja.

Po velikom postotku realizacije iznimku čini selo Gornji Vrhovci Papučki koje je za vrijeme Drugoga svjetskog rata bilo spaljeno. Ministarstvo građevina angažiralo je arhitekta Aleksandra Freudenreicha na izradi plana obnove. Od planiranih 78 domaćinstava realizirano je pedesetak. Nažalost za vrijeme Domovinskoga rata selo je ponovo spaljeno.

U ovom razdoblju dogodio se pomak u obrazovnom području. Naime, Tehnički fakultet u Zagrebu (Arhitektonski odjel) 1945. godine uvodi kolegij Izgradnja sela / Rurizam.

Svi ti pomaci, odnosno uvođenje rurizma na učilište, planiranje izgradnje naselja u ruralnom prostoru i obnova seoskih naselja, trajali su svega nekoliko godina iza Drugoga svjetskog rata. Da paradoks bude veći, nestajanje svega toga događa se ranih pedesetih godina 20. stoljeća kada u Hrvatskoj u ruralnim (izvangradskim) prostorima živi 75 % njezina stanovništva. Ni struka ni država ni društvo planiranjem gradnje u ruralnom prostoru ne bavi se već 65 godina. Ruralni prostor je zapušten, prepušten je stihiji, pa mu njegovi stanovnici uzvraćaju napuštajući ga – planski.

Ako će ova baština i dalje ostati zanemarena, izlaskom ove knjige bar više nije anonimna. I to je nešto!

Zdravko Živković